

ДІЯ ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ СВІТОГЛЯДНОГО ОСМИСЛЕННЯ Н. МАКІАВЕЛЛІ ТА Ж. БОДЕНОМ

Дворак С. Ю.

Метою статті є аналіз світоглядних поглядів європейських філософів епохи Відродження - Н. Макіавеллі та Ж. Бодена, узагальнення світоглядної основи пізнання дії права епохи Відродження.

У змісті наукової роботи автором проведено доктринальний аналіз уявлень юристів країн середньовічної Європи, Н. Макіавеллі та Ж. Бодена, в яких розширено уявлення про право, його дію та ефективність. Відзначено, що наукові дослідження права крізь призму його реальності та спроможності впливу мають високий рівень актуальності і на сьогодні, що зумовлено численними реформами вітчизняної правової системи та важливістю посилення ефективності права та його дієвості. Проте основу будь-якої наукової роботи становить попередній аналіз особливостей історії зародження та розвитку уявлень про дію права, про механізм його впливу та значення для трансформації суспільного життя.

Акцентовано увагу на тому, що розвиток уявлень про право та його невід'ємну властивість - дієвість, продовжується і в наступні епохи розвитку європейських правових учень, де важливе значення відіграватиме розвиток правових уявлень в епоху Відродження. У поглядах європейських мислителів не лише переосмислюються історичні правові вчення, але і розвиваються нові підходи до розуміння дії права як особливого функціонального явища, яке за своєю природою та сутністю визначає вплив на суспільне життя. Саме у працях Н. Макіавеллі та Ж. Бодена закладається фундамент для подальшого виокремлення права як наукової категорії. При чому сама дія права розглядається не лише як сутність права та його невід'ємна властивість, але і як реальний вплив права, що визначається сукупністю факторів та підлягає врахуванню при формалізації права.

Здійснений аналіз праць Н. Макіавеллі та Ж. Бодена дозволив підсумувати, що їх правові уявлення істотно розширюють світоглядне сприйняття права як багатоаспектного феномену. Вони одними з перших в історії правової думки пов'язують право та його дієвість з категоріями «держава», «суверен», «суверенітет» та ін., акцентують увагу, що право може бути дієвим та ефективним за умови його формального виразу в законі, наявності відповідного апарату держави, суверенності державної влади,

а також відповідних загально соціальних факторів, котрі визначатимуть сприйняття права та його втілення в людській поведінці. Фактично у поглядах мислителів закладається ідея складності та багатоаспектності права, дієвість якого залежить від численних загально соціальних та політичних факторів, що підлягають врахуванню сувереном.

Ключові слова: дія права, правова доктрина, правове регулювання, правовий вплив, методологія наукових досліджень.

Dvorak S. Yu. Law action as an object of worldwide understanding by N. Machiavelli and J. Boden

The purpose of the article is the analysis of worldviews of the European philosophers of the Renaissance era - N. Machiavelli and J. Boden, generalization of the worldview basis of knowledge of the operation of law of the Renaissance era.

In the content of the scientific work, the author conducted a doctrinal analysis of the ideas of the lawyers of medieval Europe, N. Machiavelli and J. Boden, in which the idea of law, its operation and effectiveness was expanded. It was noted that scientific studies of law through the prism of its reality and ability to influence have a high level of relevance even today, which is due to numerous reforms of the domestic legal system and the importance of strengthening the effectiveness of law and its effectiveness. However, the basis of any scientific work is a preliminary analysis of the peculiarities of the history of the origin and development of ideas about the operation of law, about the mechanism of its influence and its significance for the transformation of social life.

Attention is focused on the fact that the development of ideas about law and its inalienable property - effectiveness, continues in subsequent eras of the development of European legal scholars, where the development of legal ideas in the Renaissance era will play an important role. In the views of European thinkers, historical legal doctrines are not only reinterpreted, but new approaches to understanding the operation of law as a special functional phenomenon, which by its nature and essence determine the impact on social life, are also developing. It is in the writings of N. Machiavelli and J. Boden that the foundation for the further separation of law as a scientific category is laid. What is more, the act

of law itself is considered not only as the essence of law and its inherent property, but also as the real impact of law, which is determined by a set of factors and is to be taken into account when formalizing law.

The analysis of the works of N. Machiavelli and J. Boden made it possible to conclude that their legal ideas significantly expand the worldview perception of law as a multifaceted phenomenon. They are one of the first in the history of legal thought to associate law and its effectiveness with the categories "state", "sovereign", "sovereignty", etc., emphasize that law can be effective and efficient under the condition of its formal expression in law, the presence of the appropriate state apparatus, the sovereignty of state power, as well as generally relevant social factors that will determine the perception of law and its implementation in human behavior. In fact, in the views of thinkers, the idea of the complexity and multifacetedness of law is laid, the effectiveness of which depends on numerous general social and political factors that must be taken into account by the sovereign.

Key words: law action, legal doctrine, legal regulation, legal influence, methodology of scientific research.

Постановка проблеми та її актуальність.

Право як особливий феномен соціальної реальності є об'єктом світоглядного осмислення ще з часів Античності. Зокрема у поглядах Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона та ін. філософів право вже сприймається крізь призму його спроможності впливати на суспільні відносини, досягати правового ефекту як результату його дії. Вказаний вектор як світоглядного, так і подальшого наукового сприйняття та вивчення права, набуває важливого значення, оскільки націлений на посилення практико-орієнтованого сприйняття права, визначення його фактичної ролі в житті суспільства. Наукові дослідження права крізь призму його реальності та спроможності впливу мають високий рівень актуальності і на сьогодні, що зумовлено численними реформами вітчизняної правової системи та важливістю посилення ефективності права та його дієвості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проте основу будь-якої наукової роботи становить попередній аналіз особливостей історії зародження та розвитку уявлень про дію права, про механізм його впливу та значення для трансформації суспільного життя. В одній зі своїх наукових праць ми вже проводили аналіз зародження та розвитку у поглядах філософів античної Греції та стародавнього Риму питань сприйняття права та його розуміння як дієвого феномену [1]. Зокрема прийшли до висновку, про те, що саме розуміння права переважно представлене в працях

мислителів минулого як феномен, що реально спроможний впливати на соціуму (тобто бути дієвим), проте відзначили, що світоглядний рівень сприйняття права як явища, що має реальний та результативний вимір, зароджується у поглядах мислителів періоду античності та найбільш комплексно представлений раціональними уявленнями мислителів античної Греції та стародавнього Риму (Протагор, Солон, Георгій, Гіппій, Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Цельс, Гай, Ульпіан та ін.). У їх поглядах право переважно розкривається крізь призму поняття «закон», яке за своєю сутністю і природою є діяльнісно орієнтованим, насамперед покликаним забезпечити справедливість у суспільстві, а його дія залежить від держави та громадянського порядку. Проте в уявленнях мислителів Стародавніх Греції та Риму дія права ще не отримує свого категоріального виокремлення, водночас в них представлені характеристики права, які надаються з точки зору процесу та наслідків його поширення на територію відповідної держави та на населення, яке на ній проживає. Таким чином саме право сприймається як дієвий механізм впливу на суспільно-політичні процеси тогочасного суспільства [1, с. 39].

Проте варто відзначити, що розвиток уявлень про право та його невід'ємну властивість - дієвість, продовжується і в наступні епохи розвитку європейських правових учень, де важливе значення відіграватиме розвиток правових уявлень в епоху Відродження. Ми не випадково обрали для подальшого дослідження саме правові уявлення європейських мислителів саме цього періоду (XIV-XV ст.), насамперед Н. Макіавеллі та Ж. Бодена, оскільки в них найбільш ґрунтовно відображено наступність уявлень, обґрунтованих мислителями античної Греції та стародавнього Риму. Крім того, у поглядах європейських мислителів не лише переосмислюються історичні правові вчення, але і розвиваються нові підходи до розуміння дії права як особливого функціонального явища, яке за своєю природою та сутністю визначає вплив на суспільне життя. Саме у поглядах мислителів європейського Відродження, зокрема і у працях Н. Макіавеллі та Ж. Бодена закладається фундамент для подальшого виокремлення права як наукової категорії. При чому сама дія права розглядається не лише як сутність права та його невід'ємна властивість, але і як реальний вплив права, що визначається сукупністю факторів та підлягає врахуванню при формалізації права. З урахуванням зазначеного логічним продовженням нашого наукового дослідження проблем дії права стане вивчення уявлень

про дію права, які розвивались в наступній історичний період розвитку правових учень, зокрема на прикладі поглядів Н. Макіавеллі та Ж. Бодена.

З урахуванням вищезазначеного метою цієї наукової роботи стане аналіз світоглядних поглядів європейських філософів епохи Відродження - Н. Макіавеллі та Ж. Бодена, узагальнення світоглядної основи пізнання дії права епохи Відродження.

Виклад основного матеріалу. Передумовами зародження та розвитку правових уявлень Н. Макіавеллі та Ж. Бодена, в тому числі і в частині розуміння дії права, стало положення двох панівних у XIV-XV ст. західноєвропейських правових шкіл, які відіграли вагомий роль у становленні новоєвропейської державної та правової думки. Мова йде про школи глосаторів та коментаторів (постглосатори). Їх діяльність сприяла поширенню ідей римського права в Західній Європі, відродженню юридичної науки і культури. У межах цих шкіл фактично було представлено дві тенденції:

- одну характеризує підвищена увага до проблематики природного права (Булгар, Ірнерій, Пілліус та ін.);

- в той час як інша приділяє більше інтересу принципам, нормам і системі позитивного права (Ф. де Бомануар, Луллія, Бартоло, Раваніса, Бальдуса та ін.).

Юристами вказаних шкіл насамперед досліджувались джерела римського права, особлива увага приділялась положенням Кодексу Юстиніана, на підставі чого ними готувались відповідні коментарі та нові правові положення, які адаптовувались до тогочасних реалій країн європейського континенту, що утворились на теренах римської держави. У своїх поглядах глосатори та постглосатори окремо приділяли увагу питанням належної дії права, вкладаючи в основу думку про важливість належного правового виховання та просвіти. Саме вони мали забезпечити відповідне сприйняття права пересічними громадянами та чітке усвідомлення необхідності дотримання встановлених правових норм. В юридичній літературі на підставі цих поглядів окремими вченими їх відносять до представників течії так званого «середньовічного легалізму» [2, с. 213]. Практичною сферою роботи глосаторів та постглосаторів була систематизація законодавства, створення різноманітних правотлумачних текстів, де надавався коментар відповідної нормативної частини тексту закону або проводилось узагальнення нормативно визначених правил поведінки, що націлено було на сприяння правильному розумінню широкими

верствами населення змісту та вимог правових норм, забезпечення їх неухильного дотримання та виконання. В результаті ними було підготовлено широкий спектр наукових юридичних праць де окремі положення законодавства було систематизовано, а норми загального характеру узагальнені та деталізовано їх правове регулювання.

Окремою заслугою коментарів також було оновлення норм римського права в частині їх адаптації до поточних реалій суспільного життя середньовічних держав. Вони додатково вивчали норми звичаєвого права, а також правозастосовну практику, націлюючи свої правові тексти на узагальнення недоліків правозастосування та сприяючи його належному втіленню в життя як всього соціуму, так і кожного добропорядного громадянина.

Важливе значення для розвитку правовий уявлень мали праці видатного італійського мислителя Н. Макіавеллі, зокрема мова йде про такі роботи філософа як: «Роздуми про перші 10 книг Тіта Лівія» та «Князь». Основна ідея, яка обґрунтовується філософом полягає в тому, що мислитель переосмислює погляди мислителів античної доби, відзначаючи, що саме в них необхідно шукати відповідь на питання про природу і сутність держави, значення права та шляхи удосконалення державно-правових інституцій. Посилаючись на праці стоїків, філософ визначав долю, як чинник, який детально планує вчинки людей. Н. Макіавеллі акцентує увагу на питанні історичного досвіду, приходячи до висновку про те, що вивчення минулого дає можливість передбачати майбутнє, визначити способи дій, котрі будуть більш корисними у сьогоденні. «Щоб знати, що повинно трапитись, досить простежити, що було... Це відбувається від того, - пояснював мислитель, - що всі людські справи робляться людьми, які мали і завжди будуть мати ті самі пристрасті, і тому вони неминуче повинні давати однакові результати». Головні аргументи для нього - досвід історії, однакова природа людини за всіх часів, у всіх державах і у всіх народів» [3; 4]. З такої точки зору мислитель сприймає та розуміє право, а саме крізь призму чинників, які впливають на поширення права, спроможність досягати відповідного ефекту, а також попереднього вивчення і аналізу факторів, що вплинули на недоліки правового регулювання, неспроможність правових норм досягнути бажаного чи необхідного правового результату.

Н. Макіавеллі вважав, що найбільш загальною причиною людських дій, з яких складаються їх

відносини, установи, історія, є інтерес. Він вважав, що для того, щоб керувати людьми, треба знати причини їх вчинків, їх інтереси і прагнення. Люди неспокійні, честолюбні, і ніколи не задовольняються своєю долею. Тому в політиці завжди варто розраховувати на гірше, а не на добре та ідеальне. У зв'язку з таким сприйняттям суспільства як кола суб'єктів, що мають різні інтереси і ці інтереси необхідно збалансовувати, на право покладається виключна функція - досягти стану збалансування таких інтересів, тобто право має діяти та діяти ефективно. Н. Макіавеллі розглядав право як засіб для досягнення державних цілей, яке формалізується в державних (владних) законах, метою яких є охорона свободи і спокою всього народу. В одній зі своїх тез філософ запропонував досить влучне порівняння того, що «...голод і нестаток роблять людей вправними, а закони - добрими, тому що добрі діяння походять від доброго виховання, а добре виховання - від хороших законів...» [5]. Вказана теза доводить, що питання права та його формалізації в законах філософом розкривається крізь призму його спроможності впливати на суспільство і людей, роблячи їх добрими, забезпечуючи поширення справедливості та доброти в суспільстві.

Суттєво розширює уявлення про право та його функціонування ще один представник європейського відродження - Ж. Боден. Феномен права філософ розкриває з точки зору мети буття держави. Тобто право як таке забезпечує реальність держави, її функціонування та вплив на життя суспільства і окремих громадян. Так само як і Н. Макіавеллі, Ж. Боден визначає закон як формалізований вияв права, що оформлюється у вигляді наказу суверена. Ж. Боден в певній мірі розширює уявлення Н. Макіавеллі про роль закону, додатково зазначаючи про те, що закон буде недієвим, якщо він міститиме положення, котрі суперечитимуть законам Всевишнього або законам природи, інтересам держави, порушуватимуть інтереси власників [6, с. 142-150]. Саме право Ж. Боден визначає як особливий засіб, що регулює всю діяльність людини в суспільстві, і вже держава є тим наслідком, який виникає в результаті функціонування суспільства. Більше того, Боден вказував, що не лише держава творить право, а й саме право творить державу: «так під впливом законів відбувалося становлення держави» [7, с. 56]. Ж. Боден вперше звернув увагу на те, що закон, а отже і право в цілому може мати особливості своєї дії, що залежать від стану розвитку

держави, особливо від її самостійності й незалежності від інших держав, від церкви та духовенства, відповідності критеріям суверенітету. При чому сам суверен наділений правом змінювати режим дії закону, зокрема у випадку, коли держава є слабкою, тоді вимоги закону мають бути суттєво посилені, а сам закон буде значно суворішим. І навпаки, тоді, коли держава перебуває на етапі свого розквіту, положення закону можуть послаблюватись, а його каральна дія - обмежуватись.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеному дослідженню варто відзначити, що доба середньовіччя і епоха відродження суттєво вплинули на подальший розвиток світоглядного сприйняття феномену права крізь призму його дії, а також заклали основу для його наукового дослідження на рівні відповідних наукових юридичних шкіл (гослаторів, постгослаторів), а з часом у на рівні відповідної університетської юридичної науки. Якщо правові уявлення мислителів європейських країн епохи античності (Греція, Рим) засновувались на таких категоріях як «законність», «правопорядок», «справедливість», «рівність», що застосовувались для позначення невід'ємних властивостей права, то вже середньовічна юриспруденція акцентує увагу саме на націленості права на реальний вплив на життя суспільства в цілому та на поведінку кожного окремого індивіда, зокрема. Отже, дієвість права апіорі визначається як невід'ємна властивість права, оскільки в іншому випадку право не може вважатись такими, що має статус права.

Крім того, варто відзначити, що правові уявлення Н. Макіавеллі та Ж. Бодена істотно розширюють світоглядне сприйняття права як багатоаспектного феномену. Вони одними з перших в історії правової думки пов'язують право та його дієвість з категоріями «держава», «суверен», «суверенітет» та ін., акцентують увагу, що право може бути дієвим та ефективним за умови його формального виразу в законі, наявності відповідного апарату держави, суверенності державної влади, а також відповідних загально соціальних факторів, котрі визначатимуть сприйняття права та його втілення в людській поведінці. Фактично у поглядах мислителів закладається ідея складності та багатоаспектності права, дієвість якого залежить від численних загально соціальних та політичних факторів, що підлягають врахуванню сувереном.

На нашу думку, правові уявлення мислителів античної Греції та стародавнього Риму, їх

переосмислення та розширення в періоди середньовіччя та відродження не лише сформували світоглядне підґрунтя для розуміння дії права, але і визначили в подальшому (зокрема в епоху Просвітництва) розвиток його світоглядного та наукового сприйняття права в межах відповідних типів правопізнання.

Література

1. Дворак С.Ю. Питання дії права у поглядах філософів античної Греції та Стародавнього Риму. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Електронне наукове видання. 2024. Вип. 1. С. 38-43.

2. Основи філософії: навч. посіб. / Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич; за ред. М. Ф. Шмиголя. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 412 с.

3. Machiavelli N. On the First Ten [Books] of Titus Livius URL: <http://ebooks.adelaide.edu.au/m/machiavelli/niccolo/m149d/m149d.html>

4. Мак'явеллі Н. Державець / Нікколо Мак'явеллі. Харків: Фоліо, 2016. 512 с.

5. Fred D. Miller Nature Justice and Rights in Aristotle's Politics. - Oxford: Oxford University Press, 1995. 442 p.

6. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень. Київ : Атіка, 2005. 560 с.

7. Кресін О.В. Наукова і філософська революція XVI ст., Жан Боден та ідея суспільства у контексті становлення плюралістичного правового світогляду. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал Порівняльно-правові дослідження*. 2014. № 2. С. 31-64.

Дворак С. Ю.,

orcid.org/0009-0008-6742-5675

здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня вищої освіти «Доктор філософії»

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка